

Література

1. Петелин Р.Ю., Петелин Ю.В. Cakewalk SONAR 4 Producer Edition . Секреты мастерства. СПб.: БХВ.Петербург, 2005. 960 с.
2. Петелин Р.Ю. Сочинение и аранжировка музыки на компьютере. СПб.: БХВ –Петербург. 2009. 608 с.
3. Программа Cakewalk SONAR. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5977506287> (дата звернення 20.05.2018).
4. Программа Cakewalk SONAR. URL: <https://sonarmusic.ru/index.php/news/373-sonar-2015.html> (дата звернення 26.06.2018).
5. 9 лучших DAW-программ для создания музыки на компьютере. URL: <https://lifehacker.ru/9-sequencers-win-macos/> (дата звернення 26.06.2018).

References

1. Petelin R.Yu., Petelin Yu.V. Cakewalk SONAR 4 Producer Edition. Secrets of maysterstva. SPb: BHV. Petersburg 2005. 960 p. [In Russian].
2. Petelin R.Yu. Making and arrangement of music on a computer. SPb.: BHV. SPb. 2009. 608 p. [In Russian].
3. Cakewalk SONAR program. (n.d.). Retrieved from : <https://books.google.com.ua/books?isbn=5977506287>
4. Cakewalk SONAR program. (n.d.). Retrieved from : <https://sonarmusic.ru/index.php/news/373-sonar-2015.html>
5. 9 best DAW programs to create music on your computer. (n.d.). Retrieved from : <https://lifehacker.ru/9-sequencers-win-macos>

Стаття надійшла до редакції 15.11.2018 р.

УДК 78.071.1+78.031.4 (477)

<https://doi.org/10.32461/181588>

Кушнірук Ольга Панасівна,

кандидат мистецтвознавства, старший науковий
співробітник відділу музикознавства
та етномузикології
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
ORCID 0000-0002-0766-2555
okushniruk@yahoo.com

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ «КОМПОЗИТОР І ФОЛЬКЛОР» У ТВОРЧОСТІ О. ЯКОВЧУКА

Мета дослідження полягає у висвітленні проблеми «композитор і фольклор» у творчому доробку О. Яковчука з точки зору джерелознавчого аспекту. **Методологія** дослідження заснована на застосуванні культурологічного підходу, джерелознавчого, текстологічного методів. Зазначений підхід дозволяє розкрити дискурс побутування музики О. Яковчука в культурному просторі України. **Наукова новизна.** У статті вперше висвітлюється проблема «композитор і фольклор» у творчому доробку О. Яковчука з точки зору джерелознавчого аспекту. Також вперше проаналізовано дві статті самого композитора про техніку його опрацювання народних мелодій і підкреслено їх цінність для подальшого дослідження музики митця. **Висновки.** Одним із напрямків пізнання авторського стилю сучасного українського композитора О. Яковчука виявилася проблема «композитор і фольклор», що посідає провідну роль для розуміння національної означеності стилю майстра. Серед представленого огляду даного вектору джерел особливо цінними є дві статті (передмови до збірок) самого композитора, що уможливають зрозуміти логіку його музичного мислення в жанрі обробки народної пісні.

Ключові слова: українська музика, музичне джерелознавство, композитор і фольклор, обробка народної пісні, О. Яковчук.

Кушнірук Ольга Афанасьевна, кандидат искусствоведения, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела музыковедения и этномузикологии Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Т. Рильского НАН Украины

Источниковедческие аспекты проблемы «композитор и фольклор» в творчестве А. Яковчука

Цель работы. Осветить проблему “композитор и фольклор” в творческом наследии А. Яковчука с точки зрения источниковедческого аспекта. **Методология** исследования основана на применении

культурологічного підходу, джерелознавчого, текстологічного методів. Названий підхід дозволяє розкрити дискурс існування музики А. Яковчука в культурному просторі України. **Научна новизна.** В статті вперше освітається проблема “композитор і фольклор” в творчому спадку А. Яковчука з точки зору джерелознавчого аспекту. Також вперше проаналізовані дві статті самого композитора про техніку його обробки народних мелодій і підкреслено їх цінність для подальшого дослідження музики майстра. **Висновки.** Одним з напрямків пізнання авторського стилю сучасного українського композитора А. Яковчука виявилася проблема “композитор і фольклор”, яка займає провідну роль для розуміння національної означеності стилю творця. Серед представлених оглядів даного вектора джерел особливо цінними є дві статті (вступ до збірок) самого композитора, які дають можливість зрозуміти логіку його музичного мислення в жанрі обробки народної пісні.

Ключові слова: українська музика, музичне джерелознавство, композитор і фольклор, обробка народної пісні, А. Яковчук.

Kushniruk Olga, PhD in Musicology, Senior Associate, Department of Musicology and Ethnomusicology, M. T. Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine

The Problem “Composer and Folklore” in the Works of Alexander Jacobchuk through Sources Aspects of Study

The purpose of the article is to highlight the problem “composer and folklore” in the works of A. Jacobchuk through sources aspects of the study. **The methodology** of the research is based on the application of the cultural approach, source study, textual methods. This approach allows us to reveal the discourse of the existence of music by A. Jacobchuk in the cultural space of Ukraine. **Scientific novelty.** For the first time, the problem “composer and folklore” in the works of A. Jacobchuk through sources aspects of the study have been researched. Also, two papers by the composer himself about the technique of his folk song processing have been analyzed and stressed value of them for the next investigation of artist’s music. **Conclusions.** The problem “composer and folklore” has been manifested as one of the trends in understanding of the personal style of modern Ukrainian composer A. Jacobchuk, his national identity. Among represented review of sources, two papers (preface to collections) by composer himself are extraordinary value because they give a possibility to understand the logic of his music mentality in this genre.

Key words: Ukrainian music, music sources study, composer and folklore, folk song processing, A. Jacobchuk.

Актуальність теми дослідження. Художня постать представника київської композиторської школи, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата премії ім. А. Веделя Олександра Яковчука (нар. 1952 р.) посідає одне із провідних місць на мапі культурного простору країни. Розпочатий на початку 1970-х р., його, без перебільшення, величезний доробок, охоплюючи різноманітні жанри інструментальної та вокальної музики, численні хорові опрацювання народнопісенних зразків, здобув як вдячних виконавців, так і слухачів-прихильників. Відповідно актуальності набрала потреба його музикознавчого осмислення і оцінки, визначення пріоритетних жанрових сфер, пізнання особливостей авторського стилю у контексті ситуації постмодернізму.

Аналіз досліджень і публікацій. Стосовно творчості О. Яковчука панорамний огляд джерел було нещодавно здійснено у кандидатській дисертації Н. Яковчук [5]. Зокрема, дослідниця датує початок його бібліографії від 1980-х років (Г. Конькова) у статтях-оглядах заходів СКУ, аналітичних розборах окремих творів (М. Гордійчук, М. Загайкевич). Другу хвилю інтересу, спричинену поверненням митця в Україну, вона називає від 2010-х рр. (О. Кушнірук, Н. Яковчук, К. Гаран, І. Країнська) [5, 57–66].

Вперше значення жанру обробки народної пісні в творчості О. Яковчука цілісно осмислила автор цієї статті у передмові до другого тому його антології [2], провівши деякі паралелі із підходом М. Леонтовича. Так, це проявляється у ставленні до народної мелодії, “яка слугує праджерелом, згустком генетичної пам’яті народу, мікрокосмом потенційних перетворень, вкладених у музичну форму” [2, 13]. Подібним, на думку дослідниці, є трактування хорової фактури, завжди прозорої, з фонічної узгодженістю партій. Аналогія спостерігається і в гнучкості застосування виражальних засобів.

Спираючись на аналіз музичної мови численних зразків, дослідниця приходять до висновку про широко культивованій майстром тип вільної динамізованої обробки: «Жанр хорової обробки у творчості Олександра Яковчука демонструє оновлення жанрової парадигми, що знаходить вираження у тяжінні до наскрізності драматургії, театралізації, симфонізації фольклорного тематизму й метроритмічної сторони, впровадженні прийомів класичної поліфонії, тембрової колористики» [2, 17].

Мета дослідження полягає у висвітленні проблеми “композитор і фольклор” у творчому доробку О. Яковчука з точки зору джерелознавчого аспекту.

Виклад основного матеріалу. Першочерговим кроком у дослідженні окресленого художнього феномену є ознайомлення із накопиченими на сьогодні писемними джерелами, які достатньо

репрезентативно висвітлюють мистецьку постать О. Яковчука та його музику. До них належать: статті самого композитора, згадана праця Н. Яковчук, розлогий буклет, наукові розвідки, статті у довідниках, періодиці, рецензії, згадки у панорамних оглядах.

Особливу і масштабну сферу творчості О. Яковчука становлять хорові обробки народних пісень, зібраних композитором власноруч під час фольклористичних експедицій у 1970–80-х роках. Написані у різний час усі вони склали 6-томну антологію, що побачила світ протягом 2015–18 рр. Велику джерелознавчу цінність, безпосередній орієнтир у пізнанні окресленої ділянки несе особисте слово майстра, зокрема у глибоких детальних передмовях до деяких із них.

Так, у першій [6] одразу зрозумілою стає позиція митця щодо народних зразків: “Народна пісня – одвічний оберіг народної душі, єство ментальності етносу, його пам’ять про минуле і засада шляху у майбутнє” [6, 5]. Відтак, у сучасних умовах глобалізаційних тенденцій він справедливо наголошує “необхідність збереження фольклорних джерел та їх дійового побутування у нашому сьогоденні” [6, 5]. Одним із способів цього, історично яскраво закріпленим музичною практикою, О. Яковчук називає композиторську творчість у жанрі обробки. У збірці, попри названу мету, автор переслідує ще й дидактичні цілі (поповнення репертуару дитячих хорових колективів, ознайомлення молоді з новітньою композиторською технікою). Саме дидактичний аспект визначив спрямованість тематики передмови. У ній О. Яковчук дає коротку характеристику двох жанрів зимового циклу з погляду фольклористики (місце у народному календарі, різновиди, виконавці і час виконання, сюжетика, образність, музично-словесна сторона, дослідники), історії музики (за хронологічним принципом побутування жанру обробки у творчості українських композиторів – М. Лисенка, Ф. Колесси, К. Стеценка, О. Кошиця, М. Леонтовича, В. Барвінського, сучасних авторів), теорії й історії музичної обробки (праці Б. Фільц, Л. Матвійчук, І. Коновалової, Т. Кривицької).

В основній частині передмови митець, коротко спинившись на витоках особистого досвіду пізнання народнопісенної скарбниці (дитячі роки на Поділлі, навчання в А. Коломійця, збирацька практика під керівництвом В. Матвієнка, особисті фольклористичні поїздки, видання збірки “Пісні з Поділля”, співпраця з камерним хором “Хрещатик” під орудою Л. Бухонської), стверджує його вплив на власне інтенсивне зацікавлення жанром обробки, на “застосування народнопісенних інтонацій у формуванні власного тематизму” [6, 14]. Далі композитор привідкриває завісу своєї творчої лабораторії на прикладі деяких обробок (“Ой на річці, на Йордані”, “Коза”, “Ой стала нам ся”, “Ішла зізда”, “Ой у тебе дядьку”, “У Вифлеємі”, “Всі язиці”, “На Йорданській річці”, “Ой прала Анна”, “Ой у місті”, “Прилетіла ластівочка”, “Спи, Ісусе, спи”), описуючи знайдені можливості прочитання народного наспіву у хоровій фактурі, співвідношення його з авторським “я”, розширення і динамізації форми.

У розлогій передмові до четвертого тому антології [7] О. Яковчук виходить на рівень узагальнення щодо бурхливого розвитку саме жанру обробки народної пісні на вітчизняних теренах: “Зацікавлення фольклором, можливостями його переосмислення за допомогою різноманітних прийомів композиторської техніки, було незборимим прагненням українських митців зберегти національну своєрідність в усіх її регіональних проявах, що мало далекоглядне не лише культурницьке, а й політичне значення для процесів державотворення України” [7, 5]. Своє звернення до чоловічого складу хору майстер пояснює щільними творчими контактами і співпрацею з такими відомими колективами як Національна заслужена капела бандуристів України ім. Г. Майбороди, Муніципальна академічна чоловіча хорова капела ім. Л. Ревуцького, Львівська державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик», Львівський муніципальний хор “Гомін”, Народний чоловічий камерний хор «Боян Дрогобицький» та інші.

Проте, даючи нагоду знайти ключ до розуміння його музики: “звернення до фольклорних джерел для мене є важливою складовою творчості, художнього мислення, зрештою, гармонійності мого світобачення” [7, 7], О. Яковчук фокусує увагу читача на художньо-виражальних особливостях деяких обробок, згрупованих за жанровим принципом – пісні зимового циклу, веснянки, купальські, чумацькі. Зокрема, у колядці “Не плач, Рахиле” виразна сюжетна основа стимулювала не лише фактурні знахідки, динамізацію форми, а й впровадження колористики. В короткому екскурсі про риси веснянок композитор зосереджує увагу на елементах театралізації, близьких до скандування поспівках в ігровому різновиді цього жанру, відзначає м’якість і заокругленість їх мелодичного рисунка як відмінну від зимових пісень ознаку, а також ладові особливості. Важливим компонентом його аналітичного слова постає згадка про попередників, які опрацьовували веснянки (М. Лисенко, М. Леонтович, О. Кошиць, С. Людкевич, Л. Ревуцький) та відштовхуючись від цього давнього шару, писали оригінальні авторські твори, зокрема І. Стравинський, М. Веріківський, Л. Ревуцький, М. Дремлюга, що стверджує тяглість і глибину традицій в українській музиці. Характеризуючи

обробку “А вже весна скресла”, автор показує бітонікальність через одночасне існування сфери тоніки і субдомінанти, застосування кластера. В ігровій веснянці “Прийшла весна з квітками” чітка метро-ритмічна основа зумовила трактування хорової фактури інструментально, навіть впровадження авторського тематичного епізоду у стилі народної польки.

Зауважуючи про активний інтерес композиторів до жанру купальських пісень (М. Лисенко, А. Вахнянин, М. Леонтович, Л. Грабовський, В. Губеранко, Є. Станкович, В. Птушкін, В. Шумейко, Г. Гаврилець), нечисленно опрацьованих ним у збірці, О. Яковчук показує власний підхід – симфонізацію народного зразка (“Ой, темна нічка Купайлочка”), зумовлену метою “створити на основі невибагливого, архаїчного народного наспіву дух, запальну атмосферу нічних ігрищ молоді на свято Івана Купала, коли природа у своєму буянні полонить людей красою своїх кольорів, мальовничістю краєвидів і теплом” [7, 15].

Найчисленніша група обробок збірки – чумацькі пісні – виникла в доробку майстра внаслідок широти можливостей у втіленні різноманітності тематики, від жартівливого висміювання безгосподарності чумака до трагедійного виміру його долі. Так, виявлення трагедійного образу чумака, що гине в далекій дорозі, в обробці “Забілили сніги” спонукав до наскрізності драматургії, динамізації куплетної форми, а конотація на те, що пісня була улюбленою Т. Шевченка, дала композиторові поштовх до яскравого оформлення кульмінації – введення інтонацій мелодії на шевченковий вірш “Думи мої”.

Таким чином, обидві передмови з детальним описом багатьох обробок стають із перших рук неоціненним джерелом у пізнанні творчої лабораторії авторського стилю О. Яковчука.

Цікавий досвід компаративного аналізу було здійснено щодо двох обробок О. Яковчука для чоловічого хору “Через наше сельце” і “«Ой, темна нічка Купайлочка» у порівнянні з обробками для жіночого хору на ці ж зразки Г. Гаврилець [3], [4]. Дослідниці, розкривши художньо-творчі підходи обох композиторів, з’ясували приналежність їх до динамічного типу (за дефініцією І. Коновалової) обробки. Зокрема, стосовно першої в О. Яковчука вони виокремили наступні властивості: “динамізація куплетно-варіаційної форми, її розширення (обрамлюючі розділи, додатковий повтор фрази), тональні контрасти (двічі зміна ладового нахилу – перехід у паралельний мажор), темброва драматургія (зміна хорових тембрів при викладі мелодії), хорова колористика (регістрове віддалення партій) і звукообразальність, накладення на тему її ж елемента у збільшенні, ефект політональності з участю імітації” [4, 39]. Подібні якості автори статті спостерегли у й другій обробці, вивчаючи трансформаційні процеси жанру: “Вони виявляються у вільному підході композиторського осмислення народного першоджерела – динамізації форми, ладовій багатобарвності, роботі із сегментами мелодії, тембровій драматургії, колористичі” [3, 246].

Активний інтерес композитора до народних джерел різноманітно представлений у ділянці камерно-інструментального ансамблю, яку детально дослідила Н. Яковчук [5] й аргументовано прийшла до фундаментального висновку про особливості авторського стилю майстра. На її думку, “стабільною складовою його стилю є глибинне осмислення фольклору – українського, польського, єврейського, іспанського, італійського, португальського. Воно проявилось у цитуванні пісенних й інструментальних мелодій, у переосмисленні народних жанрів (коломийка, гопак, козачок, мілонга, фаду, коблас, тарантела), в інтонаційних та ритмічних особливостях власної оригінальної мелодики” [5, 197].

Наукова новизна. У статті вперше висвітлюється проблема “композитор і фольклор” у творчому доробку О. Яковчука з точки зору джерелознавчого аспекту. Також вперше проаналізовано дві статті самого композитора про техніку його опрацювання народних мелодій і підкреслено їх цінність для подальшого дослідження музики митця.

Висновки. Таким чином, у пізнанні авторського стилю сучасного українського композитора О. Яковчука важливим кроком на початковому етапі є ознайомлення з існуючими на сьогоднішній день науковими розвідками про його творчість. Одним з їх напрямків виявилася проблема “композитор і фольклор”, що, як з’ясувалося, посідає провідну роль для розуміння національної означеності стилю майстра. Серед представленого огляду даного вектору джерел особливо цінними є дві статті (передмови до збірок) самого композитора, що дають можливість зрозуміти логіку його музичного мислення в жанрі обробки народної пісні. Цікавою з точки зору контексту сучасної музичної творчості є знайдена деякими дослідниками ідея компаративного аналізу щодо методів опрацювання народного зразку у О. Яковчука та Г. Гаврилець. Підкреслено внесок Н. Яковчук у з’ясування рис авторського стилю митця на прикладі сфери камерно-інструментального ансамблю.

Література

1. Коновалова І. Ю. Феноменологія музичної обробки (на матеріалі хорових творів українських композиторів XIX–XX ст.): автореф. дис... канд. мист. Харків: ХДАК, 2007. 19 с.
2. Кушнірук О. Художній світ народної пісні в хорових обробках Олександра Яковчука. Українські календарно-обрядові пісні для мішаного хору без супроводу в обробці Олександра Яковчука. К.: Стилос, 2016. С. 5–18;
3. Шевченко В., Добронравова С. Трансформаційні процеси в жанрі обробки народної пісні (на прикладі творчості О. Яковчука і Г. Гаврилець). Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. 2018. Вип. I (10). С. 244–248;
4. Шевченко В., Добронравова С., Семенова О. Сучасні методи опрацювання народної пісні (на прикладі хорових обробок Олександра Яковчука і Ганни Гаврилець). Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Мистецтвознавство. 2018. № 1 (Вип. 38). С. 34–40;
5. Яковчук Н. Д. Камерно-інструментальні ансамблі О. Яковчука: жанрово-стильовий аспект: дис. ... канд. мист. Київ, 2017. 224 с.
6. Яковчук О. Передмова. Українські народні колядки та щедрівки для дитячого хору а cappella. К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2015. С. 5–24.
7. Яковчук О. Передмова. Українські народні пісні для чоловічого хору без супроводу. К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2016. С. 5–22.

References

1. Konovalova, I. Ju. (2007). Phenomenology of musical processing (on material of choral works by Ukrainian composers of the XIX–XXth centuries). Extended abstract of candidate`s thesis. Kharkiv: KhSAC [in Ukrainian].
2. Kushniruk, O. (2016). The artistic world of the folk song in the choral processings by Alexander Jacobchuk. *Ukrajinsjki kalendarno-obrjadovi pisni dlja mishanogho khoru bez suprovodu v obrobci Oleksandra Jakobchuka*. 5–18 [in Ukrainian].
3. Schevchenko, V., Dobronravova, S. (2018). Transformation processes in the genre of folk song processing (on the example of the works of A. Jacobchuk and A. Gavrylets). *Mizhnarodnyj visnyk: kuljturologhija, filologhija, muzykoznavstvo*, I (10), 244–248 [in Ukrainian].
4. Schevchenko, V., Dobronravova, S., Semenova, E. (2018). Modern methods of folk songs processing (on the example of choral processing by A. Jacobchuk and A. Gavrylets). *Naukovi zapysky Ternopiljskogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu. Serija: Mystectvoznnavstvo*, 1 (38), 34–40; [in Ukrainian].
5. Yakovchuk, N. D. (2017). Chamber-instrumental ensembles by Alexander Yakovchuk: genre-stylistic aspect. Candidate`s thesis. Kyjiv: IMFE [in Ukrainian].
6. Jacobchuk, A. (2015). Preface. *Ukrajinsjki narodni koljadky ta shhedrivky dlja dytjachogho khoru a cappella*, 5–24 [in Ukrainian].
7. Jacobchuk, A. (2016). Preface. *Ukrajinsjki narodni pisni dlja cholovichogho khoru bez suprovodu*, 5–22 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.02.2019 р.